

ЕМОЦІЙНА ТА ВОЛЬОВА КУЛЬТУРА ЯК КОМПОНЕНТ ЗМІСТУ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

В умовах технізації усіх видів діяльності посилюються тенденції соціальних педагогів і психологів щодо естетизації повсякденного життя, формування позитивних почуттів та волі до самовдосконалення на фоні широкого застосування сучасних засобів навчання та освіти. Від народження і до останніх миттєвостей життя людина намагається прикрасити та надати пристойного вигляду всьому, що її оточує: своєму житлу, поведінці, що вимагає вносити елементи прекрасного в побут, відносини, спілкування. Наскальні малюнки, твори мистецтва, література входять в життя як неодмінний атрибут цивілізації. І вчені завжди звертали свої погляди й увагу на сильні постаті, красиві форми, оцінюючи не тільки окремі художні елементи, але й намагались визначити місце і значення феномену краси й сили в житті й діяльності людства й окремої особи. Починаючи з стародавнього періоду, розвиток цивілізації відбувався в гармонійній єдності з створенням різного призначення творів мистецтва, літератури, культури, а використання їх у повсякденному житті було неодмінним позитивним елементом. У зв'язку з цим автори-спеціалісти з педагогіки в усіх періодах життєдіяльності знаходили можливості вносити елементи естетизації життя й розглядали їх у системі навчання, виховання й освіти з погляду поліпшення загальної підготовки дітей і молоді до життя, входження у соціальне й природне довкілля без напруги, а шляхом гармонізації своїх дій і поведінки у такий спосіб, щоб забезпечити мир, злагоду, процвітання, уникнути можливих конфліктів чи воєн. Створені високохудожні твори мистецтва й написані наукові розвідки ученими про позитивні почуття та сильну волю, як правило, спрямовуються на те, щоб покращати умови соціального буття та допомогти підростаючим поколінням адаптуватися до суспільно-політичної і економічної обстановки без зайвого напруження.

Проблема засвоєння духовних цінностей народу з метою посилення морального й фізичного виховання та формування емоційно-вольової й естетичної та фізичної культури студентів класичних університетів на даному етапі розвитку суспільства набуває державного значення. І сьогодні переважає більшість офіційних документів таких, як: Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття"), Указ Президента "Про основні напрями реформування професійної освіти в Україні", Закон України "Про освіту", Національна доктрина розвитку освіти України у 21 столітті, "Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти", "Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності" питання загального, фізичного, морально-естетичного виховання і формування загальної особистісної культури визнаються винятково важливими та стають наскрізними завданнями реформування середньої і вищої школи. Підготовка національних кадрів стає завданням державного й міжнародного значення. А тому що Україна лише два десятиліття є незалежною і суверенною країною, то і всі питання її розвитку та входження до міжнародної спільноти цивілізованого світу розв'язуються своїм самобутнім шляхом. Разом з тим Україна має велику й цікаву історію, а її народ є одним із найдавніших, тому й історія розвитку культури, мистецтва, мови й мовленнєвої культури, а також педагогіка та методика формування емоційно-вольової і естетичної культури студентів має свою специфіку. А тому що сучасний стан соціальних відносин захопив потік насильницьких та деструктивних процесів з відповідним їх відтворенням у творах масового мистецтва, морально-духовне виховання та формування відповідної культури є питанням таким же актуальним і важливим, як і створення матеріальних цінностей.

Ще в філософських ідеях Сократа, Платона, Аристотеля можна знайти роздуми про силу й красу, прекрасне, красу в реальному світі та творах людського розуму. Так, наприклад, Платон вважав, що людську діяльність прекрасною робить ідея, яку можна пізнати та збагнути тільки розумом. А учень і послідовник Платона Аристотель вважав, що прекрасне існує в навколишньому світі, а найвищим вираженням і носієм краси він

визнавав людину. В живій і неживій природі можна знайти прекрасне. Цікавим є намагання Аристотеля розширити емоційно-естетичне на діяльність людини, на моральні його засади. Мета доброчинності, на думку Аристотеля, – це прекрасне. Він визначає естетичне вдосконалення людини як шлях до досконалості. Мета діяльності в філософії Аристотеля полягає в пошуках досконалості, а у Канта знаходимо, що тільки прекрасні цілі, мета до досконалості виникають тільки під впливом краси й прекрасного. Гегель же в своїй “Естетиці” її предметом визначає царство прекрасного, художню творчість. Красу мистецтва він ставить вище реального життя, тоді як М.Г.Чернишевський називає джерелом і сутністю краси – саме життя і все, що нагадує його.

Водночас у добу Середньовіччя все яскравіше стає думка про раціональну сутність прекрасного. Спіноза, Декарт, Лейбниц поставили почуттєві процеси в залежність від раціонального. З’явилося цікаве вчення, що увійшло в історію за назвою класицизм. Суть його полягає в тому, щоб довести, що краса в світі існує і створюється розумним духом, який є вічним та незмінним. Піднесеність духовності, фантазія протиставляються дисципліні творчості, суворому дотриманню естетичних законів і правил. Спрямовуюча роль розуму, на думку Буало, повинна домінувати і в композиції, і в співвідношенні частин твору один до одного. Класики марксистської філософії охарактеризували такий напрям як такий, що всі духовно-практичні надбання щодо освоєння довкілля розвитку й діяльності є надбання мозку, розуму. Але разом з ним з’явилися і інші підходи, а серед них і такий, що перебільшував роль почуттєвого досвіду людини сприйняття світу – сенсуалізм (від лат. *sensus* – почуття, сприйняття). Ідеї сенсуалізму набули природного розповсюдження в різні періоди, починаючи від Епікура (Давня Греція) і завершуючи такими відомими прибічниками його, як: Д.Локк, А.Шефтсбері, Ф.Хатченсон, Е.Берк. Альтернативою класицизму став романтизм, який захищав свободу митця, його право на фантазію та заперечення визначеності чітких рамок, за які не слід виходити.

Досить складним є питання щодо істинності одного з напрямків та заперечення усіх інших. Емоційно-вольові та естетичні почуття, досвід відносин особистості зі світом прекрасного є таким безмежним, різним за характером сприйняття і оцінки, що в кожен даний момент життя він може змінюватись. Враховуючи відомі нам підходи до даної теми та шукаючи позитивне в кожному з них, ми вважаємо, що завдання стоїть так: розв’язати питання у такий спосіб, щоб по-перше, визначити найбільш загальні педагогічні умови засвоєння емоційно-естетичних знань та формування умінь, а, по-друге, намагатись озброїти студентів класичних університетів загальним підходом до відбору педагогічних технологій щодо впровадження основ культури повсякденного життя у досвід навчально-виховної діяльності освітньої установи.

Матеріалістичні позиції французьких просвітителів Д. Дідро, К. А. Гельвеція, Ж.-Ж. Руссо, які розвивали сенсуалістичні ідеї, починали втілюватись у сентиментальних творах мистецтва. Для нас є цікавими й корисними ідеї захоплення благородством дій і помислів, які є безцінними для педагогічної практики, бо дають підстави для визнання високості емоційно-почуттєвого ставлення до світу та уважного й поблажливого ставлення до кожної особи.

XIX століття взагалі можна вважати піком розквіту літератури, мистецтва й культури в світі, а особливо в Росії, до складу якої входила тоді Україна. Імена російських та українських революціонерів-демократів є не тільки символами боротьби за рівні права для усіх громадян, а й взірцями зразків служіння батьківщині, народу, справі виховання дітей і дорослих кращими творами мистецького й публіцистичного характеру.

З шаленою енергією проповідуються ідеї краси, доброчинності, громадянськості. В потоці друкованих праць морально-естетичні ідеали посідають не останнє місце, а іноді ставляться на одне з перших, як це було, скажімо, у В. Г. Белінського. Почуття вишуканості (рос. “чувство изящного”) на думку В. Белінського, як важливого елементу людяності, належить розвивати з наймолодшого віку. Почуття витонченості є умовою людської гідності. Тільки з ним можливий розум. Тільки з ним учений піднімається до світової ідеї, розуміє природу та явища в їх єдності; тільки з ним громадянин може принести в жертву вітчизні і свої особисті надії, і свої власні вигоди; тільки з ним людина може зробити із життя подвиг і не прогнутись під його вагою. Без нього, без цього почуття,

немає генія, хисту, розуму, залишається банальний, “здоровий глузд”, необхідний для домашнього обіходу життя, для дрібних розрахунків егоїзму. Хто відгукується на одну танцювальну музику, відкликається не серцем, а ногами, чию душу не хвилює музика, хто бачить у картині галантерейну річ, пригідну для прибирання кімнати й захоплюється тільки її оздобленням; хто не полюбив поезії змолоду; хто вбачає у драмі тільки театральну п'єсу, а в романі казку, придатну для заняття від нудьги, той не є людиною...”.

Глибока емоційна оцінка значення емоційно-естетичного почуття, що його дав В.Г. Белінський, є справедливою і художньо насиченою: у ній дійсно втілюється універсальний характер і розуміння загального впливу на всю діяльність людини.

Неперевершеною залишається позиція М. Г. Чернишевського, яку він запропонував у дисертації “Естетичні відношення мистецтва до дійсності” (1855 р.). Він визначив, що самою сутністю прекрасного є життя. Він відстоює позиції про те, що прекрасне задовольняє людину, а все, що є потворним і трагічним, то є для неї жахливим, небажаним, шкідливим. Із усього, що оточує людину, її захоплює і зміцнює те, що допомагає зміцнити, прикрасити, продовжити життя та мати задоволення.

Емоційно-почуттєвий характер прекрасного продовжував надихати та хвилювати вчених і мистецтвознавців у наступні роки й століття. Проблема емоційно-вольового естетичного виховання та формування загальної культури належать до того кола питань, які всіх цікавлять, бо вони є корисними й бажаними, а результати впливу бувають тільки позитивними, бо вони торкаються самого життя. У літературних джерелах представлені різні аспекти проблеми: від роздумів, що є прекрасне, як його пізнати та аж до практичного розв'язання того, щоб зробити буття і життя не просто заможним, а й прекрасним, красивим, від якого завжди можна відчутти насолоду. Другий аспект торкається кола питань педагогіки: навчання, виховання, уміння жити за законами краси та мати від того втіху й насолоду, а в світі забезпечувати мир та злагоду між людьми, народами, між природою і цивілізацією.

Із кола авторів ХХ століття, які розглядали практичний напрямок емоційно-вольового й морально-естетичного виховання розв'язувалися реально його завдання в педагогічній спадщині А.С. Макаренка і В.О. Сухомлинського. Обидва автори, хоч і досліджували навчання і організацію життєдіяльності вихованців у різних соціально-побутових умовах, але стояли на спільних позиціях, а саме: шукали теоретичні засади та створювали реальні педагогічні умови для розвитку естетичного сприйняття світу, естетичного смаку й культури поведінки. В педагогічній системі А.С. Макаренка всі позиції пов'язані ідеєю краси: красивий вихователь, красивий вчинок, зовні красивий колектив, у якому всім приємно жити. Навіть вимогливість, пред'явлення покарання він обґрунтовує педагогічним законом про якнайбільшу повагу до вихованця. І в усіх випадках педагогічної діяльності існує неписане правило: учитель повинен володіти добре поставленим голосом, відповідною мімікою, красивими манерами, бути вольовою людиною, дисциплінованим і стриманим. Вимога А. С. Макаренка щодо пошуку гармонії в усіх видах педагогічної діяльності є ознакою високого рівня його емоційно-вольової і естетичної освіченості та вихованості. В. О. Сухомлинський писав: “Я домагався, щоб діти вбачали в праці джерело духовної радості. Хай людина працює не тільки для того, щоб добувати хліб і одяг, збудувати житло, але й для того, щоб поруч з його оселею цвіли квіти, які б приносили радість і йому, і людям, щоб уже в дитинстві людина трудилась для радості”. Величезна сила праці, діяльності, спрямованої на створення матеріальних і духовних цінностей, дає високий морально-естетичний ефект: праця дійсно переростає у красу. Такий же аспект естетизації трудової діяльності теоретично обґрунтував і практично перевіряв А.С.Макаренко. Він працював з іншим контингентом дітей і молоді – правопорушниками. Але красою праці, трудової діяльності й прекрасним своїм ставленням до дітей переконав, переломив свідомість неповнолітніх занехаяних дітей на бік красивого життя. Його педагогічна концепція щодо форми, зовнішнього вигляду колективу й приміщення, уміння красиво стояти, ходити, говорити стала міцним підґрунтям для конкретної виховної перемоги. Питання вольової культури педагогіки розв'язувались з погляду побудови розумного розпорядку та режиму праці й відпочинку молоді. Прикладом такого підходу є навчальний досвід С. Т. Шацького в його “Школі радості”, А. С. Макаренка

в колоніях неповнолітніх, результати роботи яких представлено в «Педагогічній поемі», В. О. Сухомлинського з його любов'ю до дітей, про що яскраво написано в «Павлишській середній школі», переможне навчання В. Ф. Шаталова в його публікаціях «Куда и как исчезли тройки» та ін. Педагогіка співробітництва заснована на засадах високої емоційно-вольової культури вчителів, керівників шкіл.

Актуальними є ідеї С. Т. Шацького, який поєднував навчання, трудове виховання з емоційним розвитком особистості, вимагаючи, щоб усі сфери життя людини були пронизані естетичним елементом та щоб кожен був готовим до яскравого забарвлення життя.

В сучасних умовах продовжується вивчення, розробка нових ідей емоційно-вольового виховання та впровадження результатів у процес емоційно-вольового формування особистості такими авторами, як: В. Андрущенко, В. Бутенко, М. Верб, П. Гончарук, М. Лейзеров, А. Щербо, О. Рудницька, Л. Коваль, Ю. Юцевич, С. Мельничук, Д. Кабалецьким, Н. Киященко, Б. Ліхачовим, Б. Неменським, Ю. Лукіним, Є. Громовим, А. Луначарським, О. Лармінім, Л. Печко, О. Раппопортом, С. Сисоєва, В. Скатерщиківим, О. Федій, Г. Шевченко та ін. І вже в новий період, коли Україна стала самостійною державою дослідження теми естетичного виховання продовжується.

В останнє десятиліття підготовлено й захищено дисертаційні роботи В. Бутенко, Т. Гузій, І. Зайцевої, О. Ігнатович, Я. Сопіної, Н. Тарапака, які містять аналіз окремих актуальних питань формування естетичного смаку й загальної культури. В них подано аналіз різних аспектів естетичного виховання, починаючи від етапу емоційно-почуттєвого сприйняття світу й мистецтва та завершуючи тлумаченням сутності таких понять, як емоційно-вольова, морально-духовна, естетична культура вчителя.

Практика емоційно-вольового й естетичного виховання у діяльності В. Сухомлинського й А. Макаренка, сучасних шкіл та університетів, теоретичне узагальнення їх результатів науковцями створюють певну систему виховання, яка стала реальним утіленням переважної більшості прогресивних ідей щодо емоційно-почуттєвого розвитку вихованців.

І буквально сьогодні автором О. А. Федій пропонується такий новітній напрямок педагогічної діяльності як «естетотерапія у професійній діяльності». Поділяючи позицію авторки щодо розуміння ролі й значення такого напрямку, який є новітнім у розвитку науки і практики та виник через потребу професійного протистояння педагогів та психологів негативним, руйнуючим духовно-емоційну та психофізичну природу людської особистості чинниками та створення психологічно захищеного, гармонізуючого особистість педагогічного простору. У результаті вивчення нових показань застосування педагогом естетотерапії, які фіксуються в численних сучасних суспільно-інформаційних та наукових джерелах, сформульовано проблематику трьох груп таких показань: це індивідуально-фізіологічні, соціально-психологічні та філософсько-педагогічні. На основі зазначеної класифікації стала можливою розробка основного змістового компонента підготовки педагогів до використання засобів естетотерапії у професійній діяльності. Ми додаємо до такого напрямку аналіз внутрішнього стану в такий спосіб, щоб забезпечити на нього позитивний вплив для зміцнення емоційно-почуттєвих і вольових засад, а саме: формування відповідної культури – емоційно-вольової. Сенс її полягає у створенні міцної методологічної основи на засадах засвоєння найновіших знань (нової інформації), формування відповідних переконань і умінь педагогічного впливу на учнів.

І, незважаючи на певні досягнення, ще не повною мірою представлені окремі нюанси теми саме через свою багатоаспектність та універсальність. Кожен із напрямів важливий, бо є складником певних морально-духовних утворень особистості. Продовжується пошук педагогічних умов розв'язання основних його завдань.

Ознайомлення з літературними джерелами з теми відбувається через опрацювання не тільки тих робіт, що містили у своїх назвах поняття «емоції, воля», а й суміжних з ними. Такими були праці про підготовку і виховання вчителя взагалі, про місце і значення мистецтва у розв'язанні питань освіти та дослідження проблеми культури, культурологічних засад навчально-виховного процесу. Під впливом прочитаного і складалася концепція формування загальної емоційно-вольової і естетичної культури майбутнього

вчителя з класичною університетською освітою. Така проблема досі не була темою спеціального вивчення. Вона стала основою даного дослідження, яке розбудовувалося на результатах спостереження, навчання, виховання й освіти студентів класичних університетів, які обирали педагогічну діяльність своєю майбутньою професією.

Список використаної літератури

1. Андрющенко В. П. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів до музично-естетичної діяльності: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04/ Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2000. – 20 с.
2. Анисимов С. Ф. Духовные ценности: производство и потребление. – М.: Мысль, 1988. – 253 с.
3. Бані-Ісса Халдун Мохамед Джабер. Естетичне виховання у вищих навчальних закладах України у сучасний період: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07/ Луганський державний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди. – Луганськ, 2002. – 20 с.
4. Белинский В. Г. Избранные педагогические сочинения. / Под ред. А. Ф. Смирнова. – М.: Педагогика, 1982. – 288 с.
5. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2- кн. Кн.2: Наук. видання. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
6. Бердяев Н. А. Самопознание. (Опыт философской автобиографии). – Москва: Книга, 1991. – 447 с.
7. Бойко А. М. Інтегрований курс теорії та історії педагогіки: Індивідуальні тьюторські завдання для студентів II-V курсів: Навчальний посібник. – Полтава, 2007. – 359 с.
8. Нечепоренко Л. С. Педагогічна майстерність. Монографія. – Харків : Видавничий центр ХНУ. – 2009. – 270 с.

Лілія Рябовол

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ШКІЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ У 1991-2012 РР.

Постановка проблеми. 1991-2012 рр. – це період становлення системи шкільної правової освіти, яка має відповідати сучасним вимогам і потребам особи, суспільства, держави, спрямовується на їх виконання і задоволення. Необхідність якісних системних змін шкільної правової освіти обґрунтована наявністю «спадку», залишеного їй від радянських часів. Його використання вимагало критичного аналізу, на проведення якого не було достатньо часу. Цим і обумовлювалися певні прорахунки в організації правової освіти у школі в перші роки незалежності й пошуки інноваційних підходів до її організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток шкільної правової освіти вивчали Б. Андрусишин, А. Гуз, І. Криштак, О. Наровлянський, Т. Ремех, А. Стаканков, І. Смагін, І. Усенко та ін. Однак, комплексного аналізу навчальних програм з правознавства з метою визначення підходів до організації шкільної правової освіти проведено не було, що й обумовило обрання теми та мети нашого дослідження.

Мета статті – проведення комплексного аналізу навчальних програм з правознавства з метою встановлення підходів та ступеня запровадження інноваційних (сучасних) підходів до організації шкільної правової освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 1991 р. перед українським суспільством постала проблема створення нової правової системи. Як стверджує Б.Андрусишин, це стало причиною переопрацювання теоретико-методичної бази навчання правознавства у школі. Першочерговим завданням була розробка навчально-методичного забезпечення, ознайомлення учнів з оновленою нормативно-правовою базою [1, 4]. Вже в перші роки незалежності з урахуванням змін, які відбулися у суспільстві, були здійснені важливі кроки у цьому напрямку. У 1991 р. було розроблено два проекти програми з шкільного правознавства, хоча у самому 1991/1992 н. р. навчання ще відбувалося за програмою з «Основ радянської держави і права» [6]. Формування у ній мети і змісту ґрунтувалося на законознавчому підході, характерному для радянських часів. Права людини